Rusyfikacja i germanizacja ziem polskich

- Wprowadzenie
- Przeczytaj
- Film edukacyjny
- Sprawdź się
- Dla nauczyciela

Bibliografia:

- Źródło: *Roman Dmowski o szkole rosyjskiej w Polsce w drugiej połowie XIX w.* Cytat za: *Wiek XIX w źródłach. Wybór tekstów źródłowych z propozycjami metodycznymi dla nauczycieli historii, studentów i uczniów*, oprac. M. Sobańska-Bondaruk, S.B. Lenard, Warszawa 2001, s. 415–416.
- Źródło: *List otwarty Karola Miarki do Ottona von Bismarcka z 1871 r.* Cytat za: *Wiek XIX w źródłach. Wybór tekstów źródłowych z propozycjami metodycznymi dla nauczycieli historii, studentów i uczniów*, oprac. M. Sobańska-Bondaruk, S.B. Lenard, Warszawa 2001, s. 398–399.

- Źródło: Franciszek Gajewski, *Pamiętniki*. Cytat za: *Teksty źródłowe do nauki historii w szkole*, nr 34, Warszawa 1958, s. 33.
- Źródło: Jan Wołyński, *Wspomnienia z czasów szkolnictwa rosyjskiego w byłym Królestwie Polskiem 1868–1915*, Warszawa 1936. Cytat za: *Teksty źródłowe do nauki historii w szkole*, nr 44, Warszawa 1961, s. 25–26.
- Źródło: Wiesław Jamrożek, *W rocznicę wydarzeń wrzesińskich i strajków szkolnych w zaborze pruskim*, w: „Biuletyn Historii Wychowania" 1996, nr 3–4, s. 35.
- Źródło: Michaił Murawiow, *Pismo do ministra dóbr państwowych – Aleksandra Zielonoja, datowanego na sierpień 1863 roku*. Cytat za: Janusz Danieluk, *Instrukcja z 23 lipca 1865 roku oraz jej zastosowanie na terenie byłego obwodu białostockiego w latach 1867–1878*, „Czasopismo Prawno-Historyczne" 2019, t. 71 z. 1, s. 130.
- Źródło: *Ukaz carski z 10 grudnia (starego stylu) 1865 r.* Cytat za: *Teksty źródłowe do nauki historii w szkole średniej*, nr 52, *Ziemie litewsko-ruskie pod zaborem rosyjskim*, oprac. H. Mościcki, Kraków 1924, s. 31.
- Źródło: Ustawa o utworzeniu Komisji Kolonizacyjnej, 26 kwietnia 1886 r., w: Ewa Lenard, Zbigniew Morawski, Agnieszka Żuberek, *Historia w tekstach źródłowych dla licealistów*, cz. 2, Oficyna Edukacyjna Krzysztof Pazdro, Warszawa 2004, s. 106.
- Źródło: Uzasadnienie kolonizacji państwowej przez premiera, Norddeutsche Allgemeine Zeitung, 29 stycznia 1886 r., w: Ewa Lenard, Zbigniew Morawski, Agnieszka Żuberek, *Historia w tekstach źródłowych dla licealistów*, cz. 2, Oficyna Edukacyjna Krzysztof Pazdro, Warszawa 2004, s. 104.
- Źródło: Nowela osadnicza, w: Ewa Lenard, Zbigniew Morawski, Agnieszka Żuberek, *Historia w tekstach źródłowych dla licealistów*, cz. 2, Oficyna Edukacyjna Krzysztof Pazdro, Warszawa 2004, s. 106.
- Źródło: „Kurier Poznański" 1907, nr 198, w: Ewa Lenard, Zbigniew Morawski, Agnieszka Żuberek, *Historia w tekstach źródłowych dla licealistów*, cz. 2, Oficyna Edukacyjna Krzysztof Pazdro, Warszawa 2004, s. 108–109.
- Źródło: *Węzły pamięci niepodległej Polski*, red. Z. Najder, Fundacja Węzły Pamięci, Muzeum Historii Polski, Kraków–Warszawa 2014, s. 683–684.

Rusyfikacja i germanizacja ziem polskich

Obraz Wojciecha Kossaka z 1909 r. *Rugi pruskie*.
Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Po 1795 r. tereny byłej Rzeczypospolitej znalazły się pod władzą trzech państw: Prus, Austrii i Rosji, a zaborcom zależało na jak najmocniejszym zintegrowaniu tych nowych ziem ze swoim terytorium. Co za tym idzie, Prusy i Rosja dążyły do zlikwidowania odrębności narodowej Polaków i uczynienia z nich posłusznych oraz lojalnych poddanych, nasilając z biegiem czasu politykę wynarodowienia. Rusyfikacja polegała przede wszystkim na narzuceniu przez rosyjskiego zaborcę kultury rosyjskiej oraz wprowadzeniu języka rosyjskiego zamiast polskiego w oświacie, administracji i sądownictwie. Germanizacja zaś, czyli proces wynaradawiania ludności polskiej na terenach zagarniętych podczas rozbiorów i dążenia do ich integracji z Prusami, przybrała kształt zarówno zmuszania Polaków do przyjmowania kultury zaborcy, jak i wspierania przez państwo pruskie ludności niemieckiej – nie tylko napływowej, ale też żyjącej tu od pokoleń. Polacy dbali jednak o własną kulturę i tradycję, stawiając opór wysiłkom władz rosyjskich i pruskich.

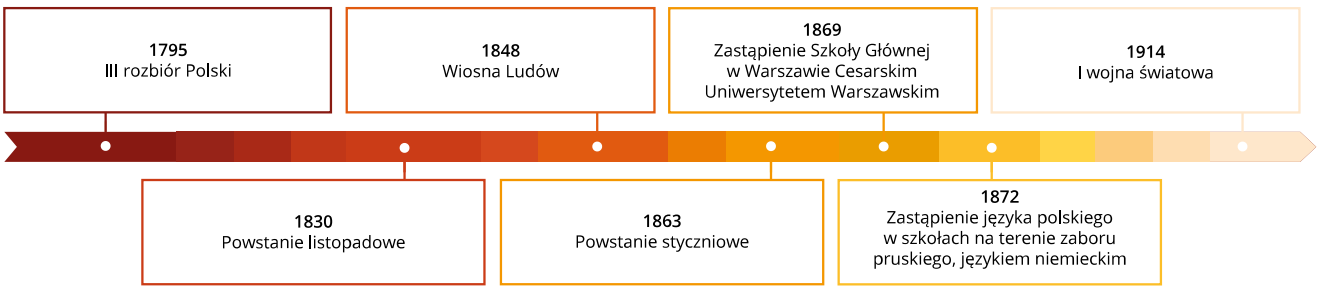

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Twoje cele

- Przedstawisz sposoby rusyfikowania Polaków.
- Scharakteryzujesz politykę germanizacji na ziemiach polskich.
- Przeanalizujesz, w jaki sposób Polacy starali się walczyć z germanizacją i rusyfikacją.

Przeczytaj

Rusyfikacja

Po upadku powstania styczniowego nazwę „Królestwo Polskie” zastąpiono określeniem „Kraj Nadwiślański”, choć carowie Rosji nadal używali tytułu króla Polski. Po śmierci namiestnika Fiodora Berga jego następcy nosili tytuł generała-gubernatora warszawskiego. Wszystkie napisy publiczne, np. szyldy sklepowe, musiały być w Kongresówce dwujęzyczne – rosyjskie i polskie. Na ziemiach zaboru rosyjskiego wcielonych do Rosji (tzw. ziemiach zabranych) napisy mogły oczywiście być tylko rosyjskie. W 1869 r. zlikwidowano Szkołę Główną w Warszawie, a na jej miejsce powołano rosyjski Cesarski Uniwersytet Warszawski. Zrusyfikowano szkolnictwo, w gimnazjach zatrudniano najchętniej rosyjskich nauczycieli. Języka rosyjskiego, staro-cerkiewno-słowiańskiego i historii mogli uczyć tylko prawosławni Rosjanie. Jedynym przedmiotem nauczanym po polsku pozostała religia, nawet języka polskiego uczono po rosyjsku.

> “
> ### Roman Dmowski o szkole rosyjskiej w Polsce w drugiej połowie XIX w.
> Władze szkolne, nie mając możności oddziaływania na młodzież za pomocą wpływu moralnego, jaki ma szkoła szanowana przez uczniów, starają się działać na nią za pomocą systemu kar. Kary te są bardzo surowe: 1) areszt dochodzący do 72 godzin, 2) dla młodszych uczniów kara cielesna (za zgodą rodziców), 3) zwykłe wydalenie z gimnazjum, 4) wydalenie bez prawa wstąpienia do jakiegokolwiek zakładu naukowego. System kar jednak nie miałby wielkiego wpływu, gdyby przekroczenia przepisów łatwo unikały oka władzy. Szkoła więc stworzyła równolegle system dozoru, o jakim nikomu się nie śniło. Gdy uczeń siedzi w klasie, obserwuje go z katedry nauczyciel, badający nawet wyraz jego twarzy, a obok tego często inspektor lub dyrektor patrzy nań z korytarza przez szybę lub dziurkę od klucza. Wyszedłszy podczas pauzy na korytarz lub na podwórze, musi się nieustannie oglądać, czy nie podkrada się na palcach za jego plecami pomocnik gospodarza klasy lub też który z nauczycieli i zwierzchników szkolnych. Nawet w miejscu ustępowym musi się

mieć na baczności, bo tam zamyka się często jaki „pedagog", żeby słuchać, czy młodzież nie mówi po polsku.

Lekcje się kończą... Uradowany chłopiec zarzuca tornister z książkami na plecy i, wybrawszy towarzysza idącego z nim w jedną stronę, wraca do domu. W bramie szkolnej, widząc już przed sobą ulicę, rozmawia najswobodniej, gdy naraz wyskakuje zaczajony za bramą organ władzy szkolnej i chwyta go za rękę, mówiąc: – Jeszcześ nie przestąpił progu gimnazjum, a mówisz już po polsku! Wracaj do kozy!... [...]

[...] oprócz własnych nauczycieli [poza szkołą] jest śledzony przez pedagogów z innych szkół, przez policję, żandarmów, urzędników i wojskowych. Władza szkolna chętnie przyjmuje dobrowolną pomoc w śledzeniu ucznia od wszystkich Rosjan [...]. Jeżeli uczeń idąc ulicą, niesie jakieś książki w ręku, jest narażony na to, że jaka urzędowa osoba zaczepi go i, w razie trafienia na książki polskie, pociągnie do odpowiedzialności przed władzą szkolną. Wróciwszy do domu, nie jest wolny od prześladowania. [...] Czasami wpadnie jaki nauczyciel, wejdzie w palcie i kaloszach do pokoju, a przekonawszy się, że chłopiec jest zajęty lekcjami [...], weźmie do ręki jedną, drugą książkę leżącą na stole, przekona się, czy nie polska, i pójdzie sobie dalej.

Źródło: *Roman Dmowski o szkole rosyjskiej w Polsce w drugiej połowie XIX w.* Cytat za: *Wiek XIX w źródłach. Wybór tekstów źródłowych z propozycjami metodycznymi dla nauczycieli historii, studentów i uczniów*, oprac. M. Sobańska-Bondaruk, S.B. Lenard, Warszawa 2001, s. 415–416.

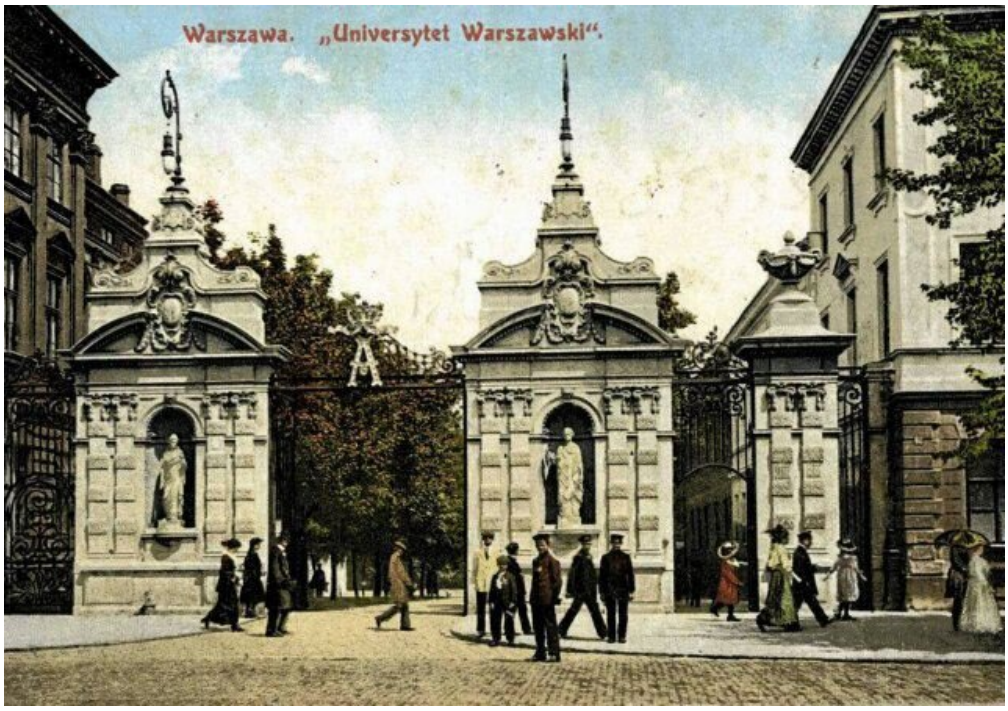

Brama Uniwersytetu Warszawskiego (w latach 1869–1918 Cesarskiego Uniwersytetu Warszawskiego), fotografia z roku 1911. W 1915 r. niemieckie władze okupacyjne po zajęciu Warszawy zezwoliły na działalność Uniwersytetu Warszawskiego.
Wyjaśnij, dlaczego zlikwidowano Szkołę Główną i zastąpiono ją Carskim Uniwersytetem Warszawskim. Dowiedz się, czym różniły się te uczelnie.
Źródło: Fotografia Bramy Głównej UW z 1911 r., zbiory prof. Lecha Królikowskiego, dostępny w internecie: www.uw.edu.pl, tylko do użytku edukacyjnego.

W administracji i sądownictwie obowiązywał wyłącznie język zaborcy. Oskarżeni i świadkowie mogli zeznawać po polsku, ale ich zeznania tłumaczono na rosyjski, nawet gdy wszyscy na sali sądowej znali polski. Ogromnie uciążliwa była poza tym obowiązująca w zaborze rosyjskim cenzura prewencyjna, ponieważ każdy wydawany tekst musiał uzyskać akceptację cenzora przed oddaniem do druku. Natomiast Polacy, którzy zdecydowali się na emigrację w głąb Rosji i podjęcie pracy w administracji czy wojskowości (ulegając dobrowolnej rusyfikacji), mogli liczyć na karierę. Kościół katolicki, będący ostoją polskości, poddano licznym prześladowaniom: na porządku dziennym były aresztowania kapłanów i poważne ograniczanie przyparafialnych duszpasterstw, a także zamykanie klasztorów oraz inwigilowanie wiernych.

Innym przejawem narzucania kultury rosyjskiej było promowanie budownictwa cerkiewnego. Jak pisał Andrzej Szwarc:

> ***Węzły pamięci niepodległej Polski***
>
> Między powstaniem styczniowym a I wojną światową zbudowano w Królestwie ponad 160 cerkwi murowanych i kilkadziesiąt drewnianych (w samej Warszawie ok. 20). Zamieniano też świątynie

katolickie na prawosławne. Zarówno dawnym, jak i nowym budowlom nadawano formy architektury bizantyńskiej, a potem głównie rosyjskiej z XVI i XVII wieku. Nad Wisłą pojawiły się zatem nieznane wcześniej architektoniczne bryły z cebulokształtnymi kopułami, dekoracje nawiązujące do rosyjskiego wzornictwa ludowego oraz mozaiki i ceramiczne wykładziny w krzykliwych kolorach. Umieszczano je chętnie na centralnych placach miast, starając się, by zdominowały ich sylwetki. Rzadko – ze względów finansowych – zabiegi te dotyczyły świeckich budynków państwowych. Wszystkie te działania miały znaczenie symboliczne, wskazując na potęgę i trwałość obcej władzy. Towarzyszyły im w publicznej przestrzeni miejskiej obowiązkowe rosyjskojęzyczne szyldy i napisy [...].

Źródło: *Węzły pamięci niepodległej Polski*, red. Z. Najder, Fundacja Węzły Pamięci, Muzeum Historii Polski, Kraków–Warszawa 2014, s. 683–684.

Germanizacja

Po zjednoczeniu Niemiec kanclerz Bismarck zaostrzył politykę antypolską, będącą częścią ujednolicania kulturowego II Rzeszy. W 1872 r. we wszystkich szkołach niemiecki stał się jedynym językiem nauczania z wyjątkiem lekcji religii.

Katolicka Szkoła Ludowa we Wrześni, w której w 1901 r. wybuchł strajk uczniów i uczennic przeciw germanizacji, a przede wszystkim przeciw modlitwie i nauce religii w języku niemieckim. Obejmował on również protest rodziców przeciw biciu dzieci, które w XIX-wiecznych pruskich szkołach było normą.

Wyjaśnij, dlaczego dopiero w drugiej połowie XIX w. zaborcy tak dużą wagę zaczęli przywiązywać do szkolnictwa.
Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Cztery lata później wydano rozporządzenie, według którego w sądach, urzędach, na poczcie i kolei można się było porozumiewać wyłącznie po niemiecku. Jeżeli ktoś chciał kupić bilet na pociąg, musiał zwrócić się do sprzedawcy właśnie w tym języku. W urzędach pocztowych przekreślano polskie nazwy miejscowości, wpisywano niemieckie i odsyłano korespondencję do nadawcy, aby ją zaadresował zgodnie z nowymi zasadami. Na utrudnienia z tym związane zwracał uwagę polski działacz społeczny Karol Miarka:

> **List otwarty Karola Miarki do Ottona von Bismarcka z 1871 r.**
>
> Jaśnie Oświecony Książę!
>
> Przedstaw sobie, jak to obrażać musi nasze przywiązanie do Najjaśniejszego Króla i rządów jego, kiedy tylko Niemcy porozumieć się mogą z landratem lub sędzią, a nas odsyłają do tłumaczy i pokątnych pisarzy, którzy sprawę najjaśniejszą często tak przekręcą i zbałamucą, że my przegrywamy, a lada oszust, umiejący po niemiecku bierze górę nad nami. Setki procesów przegrywa polski lud jedynie dlatego, że nieudolni tłumacze nas nie rozumieją i są jedyną przyczyną fałszywych wyroków. Ileż to razy nawet członkowie sądów przysięgłych musieli występować w obronie oskarżonych Polaków i poprawiać błędy, których się nieudolni tłumacze dopuszczają w tłumaczeniu.
>
> Sędziowie też w takim wypadku wcale nie są winni: cała przeto nam wyrządzona krzywda pochodzi stąd, że w niższych i wyższych szkołach zaniedbują w zupełności nasz rodzinny język.
>
> Co gorzej, często kiedy do urzędników odzywamy się po polsku odbijają się o nasze uszy pogardliwe wyrazy: *polnisches Vieh*! *polnicher Kerl*. Ponieważ urzędnicy domagają się skarg, próśb i sprawozdań tylko w niemieckim języku, dlatego jesteśmy oddani na

swawolę pokątnych pisarzy, którzy najczęściej nie podług naszej woli, lecz podług swych widzimisię spisują rzeczy.

Serce nas boli, ile razy rozważamy sobie nasze położenie, kiedy za wierność, którą w sejmie Jaśnie Oświecony Książę nam przyznałeś, taką ponosimy poniewierkę i krzywdę. Ze smutkiem musimy wspomnieć o wychowaniu naszego duchowieństwa, które odebrawszy edukację tylko w języku niemieckim, głosi nam Słowo Boże często w najgorszej polszczyźnie. Ubolewamy nad takim nieuszanowaniem prawd Bożych, których nie możemy zrozumieć. Czemuż to w Niemczech księża w kazaniach używają najczystszego języka i najpiękniejszej wymowy. Czyliż by to zniósł lud niemiecki, żeby jego kapłani prawili kazania w zepsutym *wasserdeutsch* albo jak Niemcy mówią *plattdeutsch*? […] Racz poznać stąd, że broniąc języka, bronimy naszej wiary oraz naszych przyrodzonych cnót, a tym więcej, kiedy widzimy smutne następstwa i demoralizację w zniemczonych okolicach. […]

Jaśnie Oświecony Książę! Narzekasz, żeśmy Polacy górnośląscy nie przerobili się na Niemców, i przepowiadasz, że to koniecznie nastąpić musi. Słowa te wyrzekłeś w uniesieniu lub rozdrażnieniu, bo czego Niemcy w kilku wiekach nie dokonali, zapewne teraz nie dokażecie. Chodzi tu bowiem o coś więcej, jak przebranie się w niemiecki frak…

Nikt dotąd nie starał się o polski lud i jego oświatę! Nikt nie dostarczał mu polskich gazet! A dopiero po długich naleganiach od kilku lat odbieramy „Zbiór Praw" i ułamek „Kreisblatów" w tłumaczeniu – pożal się Boże – często tak okropnym, że nikt go nie rozumie. Ród górnośląski został bez oświaty i bez najmniejszego wyobrażenia o prawach i powinnościach swoich, tak że lada oszust zbałamuci go przy wyborach i nakłoni go do wyboru swych największych przeciwników.

Źródło: *List otwarty Karola Miarki do Ottona von Bismarcka z 1871 r.* Cytat za: *Wiek XIX w źródłach. Wybór tekstów źródłowych z propozycjami metodycznymi dla nauczycieli historii, studentów i uczniów*, oprac. M. Sobańska-Bondaruk, S.B. Lenard, Warszawa 2001, s. 398–399.

landrat – starosta

polonisches Vieh, polnischer Kerl – (niem.) polskie bydlę, polski parobek

wasserdeutch – skażony, obiegowy język niemiecki

plattdeutch – dialekt dolnoniemiecki

Kreisblatt – powiatowy dziennik urzędowy

Odpływ ludności niemieckiej ze wschodnich prowincji Prus do uprzemysłowionych prowincji zachodnich niepokoił władze. Zjawisko to nazwano ucieczką ze Wschodu (niem. *Ostflucht*), uważano je za groźne odwrócenie parcia na Wschód (niem. *Drang nach Osten*). W 1885 r. przeprowadzono tzw. rugi pruskie, polegające na usunięciu ze wschodnich prowincji Niemiec Polaków i Żydów, którzy nie mieli obywatelstwa pruskiego. Celem było pozbycie się tysięcy Polaków – głównie robotników najemnych z Rosji i Austro-Węgier – a tym samym zwiększenie liczby Niemców na ziemiach przyłączonych do Prus w wyniku zaborów. Rok później utworzono Komisję Kolonizacyjną, która za pieniądze ze skarbu państwa (fundusz wynosił 100 mln marek) miała wykupywać od polskiego ziemiaństwa i chłopów ziemie w Wielkopolsce i na Pomorzu, żeby przekazywać je kolonistom niemieckim. Mimo sporych funduszy oraz prowadzonych przez 30 lat działań Komisji akcja ta zakończyła się porażką władz pruskich, ponieważ Niemcy niezbyt chętnie przeprowadzali się na wschodnie tereny państwa – osiedliło się ich tam ok. 20 tys.

Wóz Drzymały; fotografia. Michał Drzymała, polski chłop z Poznańskiego, kupił od zaprzyjaźnionego Niemca ziemię, ale nie mógł postawić na niej żadnego budynku. Zamieszkał więc w wozie cyrkowym, a gdy i tego mu zabroniono – w dziurze wykopanej w ziemi. Ostatecznie Drzymała przegrał i przeniósł się do Austro-Węgier, ale jego postawa stała się symbolem walki polskich chłopów z polityką germanizacyjną.
Wyjaśnij, czemu miały służyć pruskie przepisy administracyjne ograniczające możliwość budowy domu.

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Po dymisji Bismarcka germanizacja nieco zelżała. Przeciwni tej tendencji Ferdinand Hansemann, Hermann Kennemann i Heinrich Tiedemann założyli pod koniec XIX w. Związek dla Popierania Niemczyzny na Kresach Wschodnich, nazywany potocznie Hakatą (od pierwszych liter nazwisk jego założycieli). Celem tej organizacji było wywieranie nacisku na władze, by kontynuowały antypolską politykę w zaborze pruskim. W 1904 r. stawianie nowych budynków zostało uzależnione od zezwoleń władz. Rząd pruski represjonował w ten sposób Polaków, którzy sami parcelowali majątki ziemskie, by nie dopuścić do sprzedaży ziemi Komisji Kolonizacyjnej. W 1908 r. wydano ustawę dającą Komisji prawo wywłaszczania polskich majątków, sprzeczną z zasadami państwa prawa i gospodarki wolnorynkowej. W tym samym roku uchwalono ustawę nazywaną przez Polaków kagańcową, zakazującą używania języka innego niż niemiecki na wszystkich zgromadzeniach publicznych. Tylko na wiecach wyborczych w powiatach, gdzie ludności niemieckiej było mniej niż 40 proc., można było jeszcze przez 20 lat używać języka polskiego.

Film dostępny pod adresem https://zpe.gov.pl/a/D197H10JQ

Nagranie filmowe lekcji pod tytułem *Rusyfikacja i germanizacja*.

Słownik

ziemie zabrane

wschodnie województwa Rzeczypospolitej Obojga Narodów zagarnięte przez Rosję w wyniku rozbiorów Polski (1772–1795); po utworzeniu Królestwa Polskiego w 1815 r. wciąż stanowiły część imperium carów

namiestnik

(od dawnego *namiast* – zamiast) osoba wyznaczona do sprawowania władzy na określonym terytorium lub w danym kraju w imieniu panującego władcy

gubernator

urzędnik państwowy kierujący prowincją, gubernią albo stanem; w Królestwie Polskim istniała funkcja generała-gubernatora, czyli osoby sprawującej na tym terenie władzę cywilną i wojskową

zaborca

państwo, które zajęło przemocą cudze terytorium; także w znaczeniu: okupant

cenzor

(z łac. *censor* od *censere* – osądzać, szacować) tu: pracownik urzędu cenzorskiego, którego zadaniem było kontrolowanie i ocenianie np. utworów literackich, przedstawień teatralnych, dzieł filmowych i radiowych pod względem poprawności politycznej lub obyczajowej

prewencja

(z łac. *praeventio* – zapobieganie) zapobieganie naruszaniu norm, np. prawnych, stosowanie różnych działań i środków w celu obniżenia prawdopodobieństwa wystąpienia niepożądanego zachowania

Słowa kluczowe

rusyfikacja, powstanie styczniowe, Kraj Nadwiślański, germanizacja, wóz Drzymały, ziemie polskie pod zaborami, Polacy pod zaborami

Bibliografia

F. Gajewski, *Pamiętniki*, w: *Teksty źródłowe do nauki historii w szkole*, nr 34, Warszawa 1958.

J. Wołyński, *Wspomnienia z czasów szkolnictwa rosyjskiego w byłym Królestwie Polskiem 1868–1915*, Warszawa 1936, w: *Teksty źródłowe do nauki historii w szkole*, nr 44, Warszawa 1961.

Teksty źródłowe do nauki historii w szkole średniej, nr 52, *Ziemie litewsko-ruskie pod zaborem rosyjskim*, oprac. H. Mościcki, Kraków 1924.

W. Jamrożek, *W rocznicę wydarzeń wrzesińskich i strajków szkolnych w zaborze pruskim*, „Biuletyn Historii Wychowania" 1996, nr 3–4.

E. Lenard, Z. Morawski, A. Żuberek, *Historia w tekstach źródłowych dla licealistów*, cz. 2, Warszawa 2004.

Węzły pamięci niepodległej Polski, red. Z. Najder, Fundacja Węzły Pamięci, Muzeum Historii Polski, Kraków–Warszawa 2014.

L.B. Paszkiewicz, *Pruski i komunistyczny „kulturkampf". Studium porównawcze*, „Perspectiva. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne" 2010, nr 1 (16).

Film edukacyjny

Polecenie 1

Zapoznaj się z wykładami prof. Andrzeja Chwalby, a następnie wykonaj dołączone polecenia.

Film dostępny pod adresem https://zpe.gov.pl/a/D11ptHE2r

Nagranie filmowe lekcji pod tytułem *Rusyfikacja i germanizacja – część pierwsza*.

Polecenie 2

Wyjaśnij, dlaczego władzom carskim zależało na kontrolowaniu szkolnictwa na ziemiach polskich. Czy te dążenia zakończyły się powodzeniem?

Twoja odpowiedź

Polecenie 3

Wyjaśnij, czym był Uniwersytet Latający i jaką rolę odegrał w drugiej połowie XIX w.

Twoja odpowiedź

Film dostępny pod adresem https://zpe.gov.pl/a/D11ptHE2r

Nagranie filmowe lekcji pod tytułem *Rusyfikacja i germanizacja – część druga*.

Polecenie 4

Opisz przykłady walki Polaków z nasilającą się germanizacją.

Twoja odpowiedź

Polecenie 5

Wymień czynniki pozapolityczne, które mogły być przeszkodą w procesie jednoczenia ziem polskich na przełomie XIX i XX w.

Twoja odpowiedź

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Zaznacz poprawną odpowiedź.

W którym roku wybuchło powstanie styczniowe?

- ◯ 1848
- ◯ 1870
- ◯ 1863
- ◯ 1856

W którym roku ukazało się rozporządzenie o wysiedlaniu z Prus Polaków i Żydów z paszportem rosyjskim i austriackim (tzw. rugi pruskie)?

- ◯ 1852
- ◯ 1867
- ◯ 1895
- ◯ 1885

W którym roku powstała Komisja Kolonizacyjna?

- ◯ 1876
- ◯ 1896
- ◯ 1866
- ◯ 1886

Ćwiczenie 2

Przyporządkuj pojęcia do podanych definicji.

Nieoficjalna nazwa stosowana przez władze rosyjskie na określenie dawnych ziem polskich po zniesieniu ich autonomii. To potoczne określenie nie zastąpiło całkowicie pierwotnego nazewnictwa, lecz było stosowane obok niego i coraz częściej zaczęło się pojawiać także w oficjalnych dokumentach Imperium Rosyjskiego., Masowe wysiedlenia z terenu Prus, które dotknęły w latach 1885–1890 Polaków oraz Żydów z paszportem rosyjskim i austriackim; objęły te osoby, które w poszukiwaniu lepszego bytu przybyły z ziem polskich należących do zaboru austriackiego i rosyjskiego i nie uzyskały niemieckiego obywatelstwa w okresie, gdy Prusy utworzyły Cesarstwo Niemieckie w 1871 r., Nazwa określająca wydarzenia w Cesarstwie Niemieckim w latach 70. XIX w., kiedy to kanclerz Otto von Bismarck usiłował doprowadzić do ograniczenia wpływów Kościoła katolickiego w państwie., Instytucja powołana przez władze pruskie w 1886 r. z inicjatywy Ottona von Bismarcka, która miała wspierać przybyszów z Cesarstwa Niemieckiego na terenach Wielkopolski i Pomorza Gdańskiego.

Definicja		Pojęcie
Nieoficjalna nazwa stosowana przez władze rosyjskie na określenie dawnych ziem polskich po zniesieniu ich autonomii. To potoczne określenie nie zastąpiło całkowicie pierwotnego nazewnictwa, lecz było stosowane obok niego i coraz częściej zaczęło się pojawiać także w oficjalnych dokumentach Imperium Rosyjskiego.		
Masowe wysiedlenia z terenu Prus, które dotknęły w latach 1885–1890 Polaków oraz		

Żydów z paszportem rosyjskim i austriackim; objęły te osoby, które w poszukiwaniu lepszego bytu przybyły z ziem polskich należących do zaboru austriackiego i rosyjskiego i nie uzyskały niemieckiego obywatelstwa w okresie, gdy Prusy utworzyły Cesarstwo Niemieckie w 1871 r.		
Nazwa określająca wydarzenia w Cesarstwie Niemieckim w latach 70. XIX w., kiedy to kanclerz Otto von Bismarck usiłował doprowadzić do ograniczenia wpływów Kościoła katolickiego w państwie.		
Instytucja powołana przez władze pruskie w 1886 r. z inicjatywy Ottona von Bismarcka, która miała wspierać przybyszów z Cesarstwa Niemieckiego na terenach Wielkopolski i Pomorza Gdańskiego.		

Ćwiczenie 3

Uzupełnij tekst brakującymi wyrażeniami.

Dominującą pozycję w Cesarstwie Niemieckim zajmowało _____, które było państwem _____. Na ziemiach polskich _____ _____ wiązał się z zaostrzeniem _____ (głównie po 1878). Doprowadziło to w konsekwencji do wzmocnienia polskiego _____.

germanizacji | Królestwo Prus | ruchu narodowego | protestanckim | zaboru pruskiego | kulturkampf

Ćwiczenie 4

Dopasuj do właściwej grupy litery odpowiadające polityce poszczególnych zaborców względem ludności polskiej.

a – likwidacja polskich urzędów, sądów i budżetu
b – kulturkampf
c – represje wobec Kościoła greckokatolickiego
d – rugi pruskie
e – Komisja Kolonizacyjna
f – zamknięcie warszawskiej Szkoły Głównej
g – ustanowienie urzędu generała-gubernatora
h – ustawa kagańcowa

Zabór pruski

Zabór rosyjski

d | f | a | g | b | h | c | e

Ćwiczenie 5

Przeanalizuj poniższy tekst źródłowy i na jego podstawie wykonaj polecenia.

Franciszek Gajewski

Pamiętniki

Przyznać wypada, że rząd pruski, pomimo całej nienawiści swojej do żywiołu polskiego i chęci zniemczenia nas, przyłożył się ze swej strony do wprowadzenia większej oświaty pomiędzy Polakami. […] Dzisiaj w Księstwie (Poznańskim) umie już każdy syn chłopa czytać, pisać i liczyć. Rząd też postawił dobry byt chłopów na pewniejszych nogach przez skasowanie zaciągów, a nadanie własności rolnych gospodarzom. […] Dzisiejszy
wieśniak w Księstwie idzie za własnym zdaniem, już nie zna dawnego pana swego, nie ma nic wspólnego z nim i nie odnosi się do niego przy każdej okoliczności. […] Każdy gospodarz ma dobre konie, wóz okuty […], a zasadza godność swą na tym, że już czapki nie uchyla przed szlachcicem.

Źródło: Franciszek Gajewski, *Pamiętniki*. Cytat za: *Teksty źródłowe do nauki historii w szkole*, nr 34, Warszawa 1958, s. 33.

Zaznacz właściwe dokończenie zdania.
Według przytoczonego tekstu polska ludność chłopska…

- nadal była niepiśmienna i nie potrafiła czytać.
- nadal znajdowała się pod władzą miejscowego dziedzica, ale ziemia, którą uprawiała, stała się jej własnością.
- otrzymała na własność ziemię, którą uprawiała, i dodatkowo uzyskała wolność osobistą.
- uzyskała wolność osobistą, ale nie otrzymała na własność ziemi, którą dotychczas

uprawiała.

- [ ] nie posiadała uprawianej ziemi na własność i dodatkowo została objęta oczynszowaniem.

Wyjaśnij, czy autor źródła pozytywnie ocenia działania rządu pruskiego wobec ludności chłopskiej. Krótko uzasadnij odpowiedź.

Ćwiczenie 6

Zapoznaj się z poniższymi tekstami źródłowymi i na ich podstawie wykonaj polecenia.

Źródło A

Jan Wołyński

Wspomnienia z czasów szkolnictwa rosyjskiego w byłym Królestwie Polskiem 1868–1915

Dzięki temu, że Apuchtin przestał przyjmować Polaków na posady nauczycielskie, liczba Rosjan nauczycieli zaczęła się zwiększać, a rusyfikacja i ucisk młodzieży w szkołach dochodził do monstrualnych rozmiarów […]. Surowo zabroniono czytania i posiadania polskich książek, a kontrola była tak ścisła, że przy odwiedzaniu stancji uczniowskich przeglądano książki każdego ucznia i przetrząsano sienniki, kufry z rzeczami, czy tam nie było schowanych książek polskich. W razie znalezienia książki polskiej zapisywano ucznia do dziennika kar, sadzano w święto na kilka godzin do kozy, a jeżeli to się powtórzyło parę razy na tej samej stancji, stancję tę zamykano. Gdy zaś u ucznia znaleziono książkę o treści politycznej – tutaj zaliczano zagraniczne wydania naszych wieszczów [np. Adama Mickiewicza], bezwarunkowo wydalano ucznia z gimnazjum […].

Źródło: Jan Wołyński, *Wspomnienia z czasów szkolnictwa rosyjskiego w byłym Królestwie Polskiem 1868–1915*, Warszawa 1936. Cytat za: *Teksty źródłowe do nauki historii w szkole*, nr 44, Warszawa 1961, s. 25–26.

Źródło B

Wiesław Jamrożek

W rocznicę wydarzeń wrzesińskich i strajków szkolnych w zaborze pruskim

Tendencja do usunięcia języka polskiego ze szkoły na terenie zaboru pruskiego ujawniła się w polityce szkolnej Prus ze wzmożoną siłą w latach tzw. kulturkampfu. Zarządzenia władz pruskich z tego okresu eliminowały język polski ze szkół średnich (pozostawiając tylko jego nadobowiązkową naukę, usuniętą ostatecznie w 1900 roku) i ograniczały jego prawa w szkolnictwie ludowym. Na przykład zarządzeniem regencji opolskiej wydanej dla Górnego Śląska (z 20 września 1872 roku) wyłącznym językiem wykładowym w szkołach ludowych uczyniono język niemiecki. Zezwolono na posługiwanie się językiem polskim w nauce religii na stopniu niższym i częściowo na stopniu średnim (w roli języka pomocniczego). W prowincji poznańskiej, gdzie uprawnienia języka polskiego w szkolnictwie ludowym były dotychczas szersze niż w innych częściach zaboru pruskiego, rozporządzeniem naczelnego prezesa tej prowincji z 27 października 1873 roku zaprowadzono język niemiecki jako język wykładowy we wszystkich przedmiotach nauki z wyjątkiem nauki religii i śpiewu kościelnego. Pozwolono na posługiwanie się w nauczaniu językiem polskim jako językiem pomocniczym.

Źródło: Wiesław Jamrożek, *W rocznicę wydarzeń wrzesińskich i strajków szkolnych w zaborze pruskim*, w: „Biuletyn Historii Wychowania" 1996, nr 3–4, s. 35.

Opisz, czego zabraniano polskim uczniom w szkołach, które znalazły się pod zaborem rosyjskim.

Wyjaśnij, jakie rozporządzenia dotyczące języka polskiego w szkołach weszły w życie na Górnym Śląsku, a jakie w prowincji poznańskiej. Gdzie według ciebie łagodniej potraktowano język polski?

Porównaj oba źródła i na ich podstawie rozstrzygnij, pod którym zaborem gorzej obchodzono się z polskim uczniem. Uzasadnij odpowiedź.

Ćwiczenie 7

Przeanalizuj źródła i na ich podstawie wykonaj polecenia.

Źródło A

Michaił Murawiow

Pismo do ministra dóbr państwowych – Aleksandra Zielonoja, datowanego na sierpień 1863 roku

[…] należy dążyć do możliwego zmniejszenia ilości właścicieli ziemskich pochodzenia polskiego i do osiedlenia żywiołu rosyjskiego; sądziłbym przeto, aby postarać się, by jak najwięcej majątków przeszło do Rosjan […]. Tylko tym sposobem można dopiąć tego, że osiądzie w kraju tutejszym znaczna ilość właścicieli pochodzenia rosyjskiego, którzy tworząc w pewnych miejscowościach ścisłą masę, będą mieli możliwość przeciwdziałania występnym zamiarom obywateli polskich, aby oderwać od Rosji jej gubernie północno-zachodnie. […] należy zarządzić sprzedaż majątków tych właścicieli, których dzieci uczestniczyły w buncie.

Źródło: Michaił Murawiow, *Pismo do ministra dóbr państwowych – Aleksandra Zielonoja, datowanego na sierpień 1863 roku*. Cytat za: Janusz Danieluk, *Instrukcja z 23 lipca 1865 roku oraz jej zastosowanie na terenie byłego obwodu białostockiego w latach 1867–1878*, „Czasopismo Prawno-Historyczne" 2019, t. 71 z. 1, s. 130.

Źródło B

Ukaz carski z 10 grudnia (starego stylu) 1865 r.

Z rozkazu Jego Cesarskiej Mości utworzono specjalną komisję dla rozpatrzenia projektów, przedłożonych ministrowi dóbr państwa przez generał-gubernatorów Krajów Północno- i Południowo-Zachodniego, w kwestii sposobów osiedlania w Kraju Zachodnim żywiołu rosyjskiego.

Przy roztrząsaniu tych projektów miedzy innymi wzięła komisja pod uwagę okoliczność, że w dziewięciu guberniach Kraju Zachodniego obok 10 milionów ludności przeważnie małoruskiej, białoruskiej i częściowo litewsko-żmudzkiej, istnieje drobna stosunkowo liczebnie ludność pochodzenia polskiego; że ludność ta, składająca się przeważnie z obywateli ziemskich i z mieszczan, nadaje całemu krajowi charakter polski i przeszkadza pozostałej, bynajmniej nie polskiej ludności, rozwijać się prawidłowo i korzystać na równi z resztą poddanych z licznych, przedsięwziętych przez Jego Cesarską Mość, reform; tudzież, że siła tego stanu społecznego polega na korporacyjnym zamknięciu w swym kole posiadania własności nieruchomej, nie dopuszczającym przedostania się doń żadnej innej narodowości, a szczególniej rosyjskiej. Wobec podobnych okoliczności, zdaniem komisji, powinien rząd chwycić się takich środków, przez usunięcie osób pochodzenia polskiego od praw nabywania na nowo majątków w Kraju Zachodnim, nie krępując legalnego prawa własności teraźniejszych obywateli polskich […]. Po rozpatrzeniu poglądów komisji, Najjaśniejszy Pan dnia 10 grudnia roku bieżącego najwyżej rozkazać raczył: aż do ostatecznego urządzenia Kraju Zachodniego za pomocą wystarczającego zwiększenia w nim liczby rosyjskich właścicieli ziemskich zabronił osobom pochodzenia polskiego nabywania majątków ziemskich w dziewięciu guberniach zachodnich i od chwili ogłoszenia niniejszego uznać za nieważne wszystkie sporządzone potem akta i umowy tyczące się przejścia powyższych majątków, leżących w granicach owych guberni, do osób pochodzenia polskiego każdym innym sposobem, wyjąwszy spadek prawny. Ponadto […] rozkazano najwyżej: deportowanym z kraju właścicielom majątków sekwestrowanych dać prawo sprzedania swych majątków w Kraju Zachodnim, w terminie dwuletnim od dnia zatwierdzenia niniejszego, osobom pochodzenia rosyjskiego, wyznania prawosławnego albo protestanckiego – lub też, zamiast sprzedaży, wymienić z tymi osobami majątki położone w Kraju Zachodnim na dobra prywatne w innych miejscowościach cesarstwa. Przy tym dla ułatwienia podobnych umów

i sprzedaży, zwolnić strony od opłaty stemplowej i innych, rozciągając ten przepis również na sprzedaż i wymianę majątków niesekwestrowanych, należących w Kraju Zachodnim do osób zesłanych administracyjnie za pomoc okazywaną ostatniemu powstaniu.

Źródło: *Ukaz carski z 10 grudnia (starego stylu) 1865 r.* Cytat za: *Teksty źródłowe do nauki historii w szkole średniej*, nr 52, *Ziemie litewsko-ruskie pod zaborem rosyjskim*, oprac. H. Mościcki, Kraków 1924, s. 31.

Wyjaśnij, o jakim buncie wspomina Murawiow.

Wskaż, jakich ziem dotyczy źródło B.

Wyjaśnij, czym władze rosyjskie uzasadniły wprowadzenie ograniczeń w posiadaniu i nabywaniu majątków ziemskich przez Polaków.

Ćwiczenie 8

Przeanalizuj poniższe źródła i wykonaj polecenia.

Źródło A

> My Wilhelm [...] za zgodą obu Izb Sejmu monarchii, zarządzamy co następuje:
> 1. Ażeby przez osiedlanie włościan i robotników niemieckich w prowincjach poznańskiej i zachodniopruskiej wzmocnić żywioł niemiecki przeciwko dążnościom polonizacyjnym, zostaje dodany do dyspozycji rządu państwowego fundusz stu milionów marek w celu:
> 1. zakupu ziemi
> 2. pokrycia, o ile zajdzie potrzeba, tych kosztów, jakie wynikną z powodu
> 3. dokonania pierwszych urządzeń
> 4. pierwszego uregulowania stosunków gminnych, kościelnych i szkolnych nowych osad [...].

Źródło: Ustawa o utworzeniu Komisji Kolonizacyjnej, 26 kwietnia 1886 r., w: Ewa Lenard, Zbigniew Morawski, Agnieszka Żuberek, *Historia w tekstach źródłowych dla licealistów*, cz. 2, Oficyna Edukacyjna Krzysztof Pazdro, Warszawa 2004, s. 106.

Źródło B

> Powinniśmy pomnożyć ludność niemiecką, uszczuplić polską [...]. Niebezpieczeństwo grozi głównie w Poznańskiem, gdzie wielcy właściciele ziemscy [Polacy] posiadają jeszcze około 650 tysięcy hektarów ziemi. Według moich obliczeń kosztować to może jakieś sto milionów talarów [...]. Koszta nie byłyby zbyt wysokie, jeżeli się nimi okupi bezpieczeństwo granicy wschodniej [...]. W najbliższej przyszłości osiedlać tam będziemy Niemców [...].

Źródło: Uzasadnienie kolonizacji państwowej przez premiera, Norddeutsche Allgemeine Zeitung, 29 stycznia 1886 r., w: Ewa Lenard, Zbigniew Morawski, Agnieszka Żuberek, *Historia w tekstach źródłowych dla licealistów*, cz. 2, Oficyna Edukacyjna Krzysztof Pazdro, Warszawa 2004, s. 104.

Źródło C

> Paragraf 13. Kto poza obrębem zabudowanej miejscowości zamierza wznieść bądź urządzić budynek mieszkalny, winien posiadać pozwolenie osiedleńcze, wydawane przez wydział powiatowy, w obrębie zaś miasta przez miejscowe władze polityczne.

Źródło: Nowela osadnicza, w: Ewa Lenard, Zbigniew Morawski, Agnieszka Żuberek, *Historia w tekstach źródłowych dla licealistów*, cz. 2, Oficyna Edukacyjna Krzysztof Pazdro, Warszawa 2004, s. 106.

Źródło D

> Donosiliśmy niedawno, że gospodarz Drzymała nabył w pobliżu Rakoniewic 15-morgową parcelę, na której zbudował wprawdzie stajnie i stodołę, lecz domu mieszkalnego wystawić nie mógł, ponieważ nie otrzymał na to konsensu budowlanego […]. Drzymała skoczył jednak po rozum do głowy i postarał się o wóz mieszkalny w rodzaju taborów cygańskich i ustawił go w 40-metrowym oddaleniu od swoich budynków gospodarskich. I ten środek wzbudził podejrzenie władz, lecz wysłana umyślnie komisja policyjna musiała wrócić z niczym, ponieważ ów „dom mieszkalny" był ruchomy […].

Źródło: „Kurier Poznański" 1907, nr 198, w: Ewa Lenard, Zbigniew Morawski, Agnieszka Żuberek, *Historia w tekstach źródłowych dla licealistów*, cz. 2, Oficyna Edukacyjna Krzysztof Pazdro, Warszawa 2004, s. 108–109.

Wóz Drzymały w Rakoniewicach.
Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Wyjaśnij, w jaki sposób Niemcy chcieli doprowadzić do całkowitej germanizacji podlegających im ziem polskich.

Na podstawie źródeł A, B i C wyjaśnij, dlaczego wprowadzono kolejną ustawę osadniczą w roku 1904.

Wyjaśnij, do którego źródła (A, B czy C) odnosi się informacja zawarta w źródle D. Czy decyzja Michała Drzymały była złamaniem obowiązującego wówczas prawa? Uzasadnij odpowiedź.

Informacja zawarta w źródle D odnosi się do: źródła A

Uzasadnienie

Dla nauczyciela

Autor: Stanisław Mrozowicz

Przedmiot: Historia

Temat: Rusyfikacja i germanizacja ziem polskich

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum

Podstawa programowa:
Zakres podstawowy
Treści nauczania – wymagania szczegółowe
Zakres podstawowy
XXXV. Ziemie polskie pod zaborami w II połowie XIX i na początku XX wieku. Uczeń:
1) wyjaśnia cele i porównuje metody polityki zaborców wobec mieszkańców ziem dawnej Rzeczypospolitej (w tym ziem zabranych) – rusyfikacja, germanizacja, autonomia galicyjska;

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje obywatelskie.

Cele operacyjne:

Uczeń:

- tłumaczy znaczenie takich pojęć jak m.in.: rusyfikacja, germanizacja, Komisja Kolonizacyjna, Hakata;
- opisuje politykę rusyfikacji i germanizacji stosowaną na ziemiach polskich;
- przedstawia, w jaki sposób Polacy walczyli z germanizacją i rusyfikacją.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- rozmowa nauczająca z wykorzystaniem ćwiczeń interaktywnych;
- analiza materiału źródłowego (porównawcza);

- dyskusja.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda;
- telefony z dostępem do internetu.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. Przygotowanie do zajęć. Nauczyciel loguje się na platformie i udostępnia uczniom e-materiał „Rusyfikacja i germanizacja ziem polskich". Prosi uczestników zajęć o zapoznanie się z tekstem w sekcji „Przeczytaj" i multimedium w sekcji „Film edukacyjny" tak, aby podczas lekcji mogli w niej aktywnie uczestniczyć i wykonywać polecenia.
2. Nauczyciel prosi uczniów o przygotowanie prezentacji w oparciu o informacje zawarte w sekcji „Przeczytaj", które w fazie wstępnej zostaną przedstawione na forum klasy. Jedna połowa klasy skupia się na zagadnieniu rusyfikacji ziem polskich, druga – na ich germanizacji.

Faza wstępna:

1. Nauczyciel wyświetla uczniom temat oraz cele zajęć zawarte w sekcji „Wprowadzenie".
2. Raport z przygotowań. Zalogowany na platformie nauczyciel przy użyciu raportu weryfikuje przygotowanie uczniów do lekcji: sprawdza, którzy uczniowie zapoznali się z udostępnionym e-materiałem. Nauczyciel poleca uczniom, aby zgłaszali swoje propozycje pytań do wspomnianego tematu. Jedna osoba może zapisywać je na tablicy. Gdy uczniowie wyczerpią swoje pomysły, a pozostały jeszcze jakieś ważne kwestie do poruszenia, nauczyciel uzupełnia informacje.

Faza realizacyjna:

1. Prezentacje uczniów. Część właściwa lekcji zaczyna się od prezentacji efektów pracy w domu wybranych uczniów lub ochotników (po jednym z każdej grupy). Pozostali uczniowie zadają pytania prezentującym oraz uzupełniają informacje.

2. Praca z multimedium („Film edukacyjny"). Nauczyciel prosi, aby wybrany uczeń przeczytał polecenie 3: „Wyjaśnij, czym był Uniwersytet Latający i jaką rolę odegrał w drugiej połowie XIX w.". Następnie prosi uczniów, aby podzielili się na czteroosobowe grupy i opracowali w nich odpowiedzi. Po ustalonym wcześniej czasie przedstawiciel wskazanej (lub zgłaszającej się na ochotnika) grupy prezentuje propozycję odpowiedzi, a pozostali uczniowie się do niej ustosunkowują. Nauczyciel w razie potrzeby uzupełnia informacje. W podobny sposób uczestnicy zajęć wykonują polecenia 4 i 5.
3. Utrwalanie wiedzy i umiejętności. Nauczyciel wyświetla na tablicy treść ćwiczenia 2 z sekcji „Sprawdź się", wraz z uczniami rozwiązuje je na forum klasy.
4. Ćwiczenia 4 i 5 uczniowie wykonują w parach. Konsultują swoje rozwiązania z inną parą uczniów i ustalają jedną wersję odpowiedzi.
5. Ćwiczenie 6 uczniowie wykonują indywidualnie jako ostatnie. Ponownie nauczyciel udostępnia uczestnikom zajęć jego treść przez platformę edukacyjną, a następnie sprawdza udzielone odpowiedzi. Prowadzący zachęca uczniów do uzasadniania swoich wyborów podczas dyskusji w parach.

Faza podsumowująca:

1. Podczas podsumowania lekcji „Rusyfikacja i germanizacja ziem polskich" nauczyciel może wykorzystać zdania do uzupełnienia, które uczniowie również zamieszczają w swoim portfolio: Przypomniałam/Przypomniałem sobie, że… Co było dla mnie łatwe… Czego się nauczyłam/nauczyłem… Co sprawiało mi trudność…
2. Na zakończenie nauczyciel podsumowuje przebieg zajęć i pracę uczniów.

Praca domowa:

1. Wykonaj ćwiczenia interaktywne nr 7 i 8. Przygotuj uzasadnienia poprawnych odpowiedzi.

Materiały pomocnicze

F. Gajewski, *Pamiętniki*, w: *Teksty źródłowe do nauki historii w szkole*, nr 34, Warszawa 1958.

J. Wołyński, *Wspomnienia z czasów szkolnictwa rosyjskiego w byłym Królestwie Polskiem 1868–1915*, Warszawa 1936, w: *Teksty źródłowe do nauki historii w szkole*, nr 44, Warszawa 1961.

Teksty źródłowe do nauki historii w szkole średniej, nr 52, *Ziemie litewsko-ruskie pod zaborem rosyjskim*, oprac. H. Mościcki, Kraków 1924.

W. Jamrożek, *W rocznicę wydarzeń wrzesińskich i strajków szkolnych w zaborze pruskim*, „Biuletyn Historii Wychowania" 1996, nr 3–4.

E. Lenard, Z. Morawski, A. Żuberek, *Historia w tekstach źródłowych dla licealistów*, cz. 2, Warszawa 2004.

Węzły pamięci niepodległej Polski, red. Z. Najder, Fundacja Węzły Pamięci, Muzeum Historii Polski, Kraków–Warszawa 2014.

L.B. Paszkiewicz, *Pruski i komunistyczny „kulturkampf". Studium porównawcze*, „Perspectiva. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne" 2010, nr 1 (16).

Wskazówki metodyczne:

- Materiały z sekcji „Film edukacyjny" mogą posłużyć podczas lekcji do pracy uczniów w parach lub samodzielnie.